

TEISINIO NIHILIZMO POVEIKIS VERSLUMUI LIETUVOJE

Alfonsas Laurinavičius *

Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto Muitinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303
Telefonas 271 46 53
Elektroninis paštas laalfa@mruni.lt

Pateikta 2007 m. birželio 18 d., parengta spausdinti 2007 m. spalio 10 d.

Santrauka. Straipsniu siekiama atkreipti skaitytojų dėmesį į teises ir ekonomines verslumo kultūros puoselėjimo problemas Lietuvoje. Lietuvos tarpukario mąstytojai kėlė mintį, kad „mes nemylime savos valstybės, nes mes per ilgai buvome priversti nekęsti svetimos valstybės“. Susiklosčiusi tradicija suponuoja valstybės ir verslo priešpriešą. Sovietmečiu prievarta diegta dirbtinė tvarka, „proletariato diktatūra“, grįsta bendrabūvio samprata, dar labiau deformavo Lietuvos žmonių bendrabūvio kultūrą, kitas socialines vertybes. Iškreiptas doktrininis mąstymas suformavo tradicijas, nepriimtinas demokratiniam pasauliui, trukdančias verslai visuomenei formuotis.

Mokslas įrodė, kad kultūros tradicijos nėra perduodamos genetiškai. Jos yra sąmoningai arba nesąmoningai formuojamos ir gali turėti lemiamą poveikį žmonių santykiams, jų raidai. Straipsnyje, remiantis teoriniais šaltiniais, socialinių tyrinėjimų duomenimis, daroma prielaida, kad visuomenė susiduria su daugeliu demokratiniam bendrabūviui priešingų kultūros apraiškų. Viena iš jų – teisinis nihilizmas. Šią hipotezę siekiama patvirtinti sociologinių tyrimų duomenimis, atskleidžiančiais aplinkybes bei priežastis, kurios turi įtakos teisiniam nihilizmui rastis.

Pagrindinės sąvokos: verslininkas, verslumas, pareigūnas, gerovė, teisinis nihilizmas.

IVADAS

Žymiausi administravimo teorijos kūrėjai praktikai (F. W. Tayloras, H. Fayola, P. Drukeris ir kt.), kaip ir Nepriklausomos Lietuvos ordinarinis profesorius P. Leonas (1864–1938), laikėsi nuomonės, kad „visa tat, kuo dabarties pasaulis skiriasi nuo senovės pasaulio, yra žmogaus veikimo vaisius, taigi žmogaus veikimas yra kultūros kūrimas“ [1, p. 217]. Mokslininkai, gvildenantys administravimo problemas, pabrėžia, kad kuriant vakarietišką gerovės valstybę viešųjų santykių ir verslo administravimas yra tarpusavyje susiję dalykai: visuomenė sutelktomis pastangomis sprendžia, kaip geriausiai organizuoti prekių gamybą ir paslaugas, kaip gautą naudą paskirstyti gyventojams [2, p. 23].

Nuo seno sėkmingo kultūros kūrimo sąlyga, o kartu ir kultūros vertybe laikoma teisė. „Ji padeda žmonijai siekti savo idealo <...> kultūra kuriama tik ten, kur tei-

sės tvarka saugoja esamas gėrybes ir laiduoja naujų gėrybių kūrimą“ [1, p. 218]. Prieškarinės Lietuvos garbus teisininkas, valdymo teorijos ir praktikos kūrėjas P. Leonas savo darbuose pagrindė, kad teisė yra vienas svarbiausių žmogaus veiklos įrankių, nes „įgalina jį jungti savo jėgas su kitų asmenų jėgomis <...> žymiai padidėja ir padaugėja žmogaus jėgos, kai jis, naudodamasis teisės duodamomis jam priemonėmis, sujungia jas į įvairius socialinius vienetų, bendroves. Tų kolegialių vienetų visų svarbiausias yra valstybė“. Mąstytojas savo darbuose (1931 m.) apgailėstauja „<...> kad mūsų tautoje per didelis yra nušimtis žmonių, kurie mažai brangina savo valstybės buvimą <...>“ [1, p. 222–223].

Praėjusio šimtmečio ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje su šia problema susidūrė ir kiti Lietuvos tarpukario mąstytojai. Pavyzdžiui, filosofas A. Maceina (1908–1987) analizuodamas Lietuvos nepriklausomybės praradimo pasekmes rašė: valstybei žlugus, lietuviškoji dvasia juo toliau, juo labiau traukėsi iš viešojo gyvenimo. Viešasis gyvenimas pasidarė nulietuvintas. Lietuviškas liko tikrai žmogus ir subjektyvus jo nusiteikimas. Jis tu-

* Mykolo Romerio universiteto Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto Muitinės veiklos katedros docentas.

rėjo pasitenkinti siauromis subjektyvinio gyvenimo sritimis. Plačios viešojo objektyvinio gyvenimo sritys jam pasidarė nebeprieinamos [3, p. 492–494]. A. Maceina savo darbuose iškelia dvi esmines istorinėmis ir institucinėmis sąlygomis susiklosčiusias problemas:

- nepagarba ir „netiesumas“ viešajam gyvenimui,
- nesugebėjimas organizuotai ir planingai kurti.

Filosofas pagrindžia teiginius, kad valstybės netekimas mūsų tautinėje individualybėje įskiepijo viešojo gyvenimo nepagarbą ir netiesumą santykiuose su viešojo administravimo institucijomis. Tai aiškiai jaučiama ir šiandien, rašo autorius, kai viešasis gyvenimas jau yra savas. Ir šiandien lietuviai į valstybės viešąsias institucijas žiūri labai abejingai, nepasitikėdamas, o su jomis susidūręs nerodo teismo, stengdamasis išsisukti nuo viešojo gyvenimo uždedamų pareigų arba apgauti šio gyvenimo tvarkytojus. Mes nemylime savos valstybės, nes mes per ilgai buvome priversti nekęsti svetimos valstybės. Hipotezė, kelta daugiau negu prieš 7 dešimtmečius, yra ne mažiau aktuali ir šių dienų Lietuvoje.

Kita A. Maceinos suformuluota problema, okupacijos pasekmė, – nesugebėjimas organizuotai ir planingai kurti. Jo teigimu, valstybės netekimo tarpsnis paliko mūsų tautinėje individualybėje nesugebėjimą kurti organizuotai ir planingai, turint prieš akis tolimus ir didžius uždavinius. Todėl žmonės linkę kurti individualiai, atsiskybę nuo kitų, kiekvienas pagal savo nuožiūrą, nesiderindami prie bendros mūsų tautinio gyvenimo krypties. Mūsų manymu, tai labai aktuali ir nūdienos Lietuvos problema, kliudanti sėkmingai kurti savo gerovę jau tapus Europos Sąjungos valstybe nare. Taigi reiktų išsiklausyti į filosofo išpėjimą, kad „tai yra valstybės netekimo palaikai, kuriais mes dar negreitai nusi-kratysime“. Problema paaštrino penkis dešimtmečius trukusi sovietinė okupacija, primedama mums svetimos kultūros tradicijas.

Tuo tarpu Vakarų valstybių valdyme įvyko ryškių pokyčių. Daugelis mokslininkų (pvz., Ch. Bellamy, A. John, V. Rudzkienė, R. Jasinavičius, W. Olinsas ir kt.) pabrėžia, kad siekiant didesnio valdymo efektyvumo, tobulinant valdymo struktūrą ir sistemas, didinant jų lankstumą ir atsakomybę, buvo plačiai diegiami inovaciniai metodai [2, p. 24]. Europoje, Jungtinėse Valstijose ir didžiuliuose Azijos regionuose vyko iki tol neregėto masto žmonių gyvenimo būdo ir mąstysenos permainos. Mažėjo valstybės kišimasis, plėtėsi privatus sektorius, žmonės ėmė skeptiškiau žiūrėti į tokias valdžios institucijas kaip policija, medicinos tarnybos, į politinę veiklą [4, p. 66–69]. Labai menkstant valstybės reguliojamajam vaidmeniui, buvo plėtojama socialinė savi-reguliacija. Finansinių paslaugų, telekomunikacijų, komunalinių paslaugų, tarptautinės prekybos, paslaugų verslo ir kitose srityse tai skatino konkurencingos veiklos augimą. Pagaliau pokyčiai lėmė, kad valstybės tarnybų teikiamas paslaugas taip pat ėmė veikti konkurencinės verslo sąlygos. Peršasi prielaida, kad reikia kurti teisinę, ekonominę kultūrą, orientuotą daugelį problemų spręsti bendradarbiaujant valstybės tarnybos ir verslo įmonėms – gerovę kurti sutelktomis valstybės ir verslo

subjektų, kaip lygių partnerių, pastangomis. Trumpai tariant, kurti verslią visuomenę.

Straipsnyje taikant teorinius ir praktinius tyrimo metodus siekiama išskirti esmines kultūros „palaikų“ problemas, turinčias neigiamos įtakos sprendžiant Lietuvos verslumo klausimus.

1. KULTŪROS TRADICIJŲ ĮTAKA BENDRABŪVIO SUBJEKTŲ ĮVAIROVEI IR JŲ VERSLUMUI

Verslumo sąvoka yra tiesiogiai susijusi su kultūros samprata. Verslumas – tai savanoriškas bendras darbas, rizikavimas, kūrimas, įgyvendinimas, gebėjimas iškelti ir sėkmingai diegti novatoriškas idėjas, kuriomis siekiama kuo plačiau panaudoti galimybes neapsiribojant esamais modeliais, struktūra ir ištekliais. C. Turneris, W. Olinsas ir kiti autoriai, nagrinėdami verslumo sąvoką, nebrėžia takoskyros tarp privačių ir viešųjų santykių subjektų, nes verslumas suvokiamas kaip ekonominės kultūros sudedamoji dalis. Literatūroje, remiantis daugeliu socialinių ekonominių parametrų, dažnai skiriamos dvi priešingos kultūros sampratos:

- 1) pasyvi kultūra (pasyvios kultūros dažniausiai remiasi fatalizmu, yra antisocialinės, dogmatiškos, skatinančios nepagarbą žmogaus prigimčiai ir sureikšminančios ne verslumą, o prievartą);
- 2) kultūra, orientuota į tikslą (tikslą siekiančios kultūros yra veiklios; labai daug apie verslumo vaidmenį šioje kultūroje pasako jos kartinė nuostata, kad žmonės nėra visiškai bejėgiai, jie patys yra atsakingi už savo ekonomines nesėkmes).

Moksliniais metodais įrodyta, kad kultūros tradicijos nėra perduodamos genetiškai. Daugelis jų turi institucines arba istorines ištakas, yra sąmoningai arba nesąmoningai suformuotos, itin sureikšminant tam tikras vertybes (antivertybes). Į šią problemą mokslinės visuomenės dėmesį atkreipęs C. Rangelas nagrinėjo socialinio ekonominio pobūdžio tradicijų formavimąsi ir pasekmes Lotynų Amerikoje. Ispanijos kolonizacija, jo nuomone, yra viena iš aplinkybių, lėmusių lėtą šių šalių ekonomikos vystymąsi. Kolonijose, kurios vėliau tapo liūdnei pagarsėjusia fazendų sistema, buvo tęsiamos vergiško išnaudojimo tradicijos. Vergija yra žalinga savo prigimtimi, nes ji skiepia „absurdišką tinginystės prestižą“ [5, p. 193]. Iš ispanų paveldėta kultūra pabrėžia antisocialinį individualizmą, pasibjaurėjimą darbu, prigimtinį polinkį į prievartą ir autoritarizmą.

Remdamasis skirtingų valstybių ekonominės kultūros analize B. Stokesas daro prielaidą, kad negalima paaiškinti skirtingų ekonomikos vystymosi tempų (tarkime, Meksikos – Lotynų Amerika ir Taivania, Korėjos – Azija) pasikliaujant vien tik socialinių ekonominių infrastruktūrų išvystymu, valstybės rėmimo politikos ar kitų teisinių, ekonominių, politinių priemonių racionalumu, neatsižvelgiant į valstybių kultūros tradicijas ir pa-
pročius. Azijos tautos nuo seno išpažįsta konfucianiz-

mo¹ kultūra, vertinančią darbą, išsilavinimą, socialinę darną, moko taupyti – skiepijančią pozityvų požiūrį į ateitį.

Meksikos visuomenines vertybes ir požiūrį į gyvenimą formavo tradicinė ispaniškoji kultūra. Ji yra priešinga: skatina puoselėti autoritarizmą, išskirtinį individualizmą, tarpusavio nepasitikėjimą, korupciją ir kt. Suprantama, kad verslumas nėra skatinamas, nes dirbti, ypač išrinktiesiems, negarbinga. Tai trukdo rasti verslumo kultūrai, labai stabdo ekonomikos augimą [7, p. 1577]. A. Wildavskis, remdamasis skirtingų šalių ekonominės kultūros raidos analize, prieš du dešimtmečius² suformulavo bene svarbiausią naujojo bendrabūvio kūrimo doktriną: jeigu sprendžiant vystymosi problemas vadovaujantis plačiai paplitusiu rinkos principu nebus atsižvelgta į faktą, kad ne sistema lemia pranašumus, o joje veikiantys žmonės, tai geresnių rezultatų bus sunku pasiekti [8, p. 3–22].

Tai verčia atsigręžti į Lietuvos ekonominės kultūros problemas. Lietuvos istorija labai sudėtinga, o kultūra (ypač ekonominė) žalota dešimtmečiais ir šimtmečiais autoritarinės ideologijos, primestos okupacinių režimų. Remiantis A. Wildavskio teiginiu, reikia žinoti, kad, įstojus į Europos Sąjungą ir pradėjus įgyvendinti rinkos ekonomiką, savaime nepasikeitė žmonių santykiai – negavome visrakčio į vakarietišką gerovės valstybę.

Prieš šimtmetį Lietuva kentė prūsiškojo ir rusiškojo feodalizmo priespaudą. Šiandien labiausiai jaučiame vadinamosios sovietų socialistinių respublikų sąjungos (SSRS) okupacijos padarinius. Kelis dešimtmečius brukta SSRS kultūrą A. Vaišvila įvardija „dirbtine tvarka“, kurioje sprendžiant socialinius ekonominius klausimus vyravo voliuntarizmas ir subjektyvizmas. Ji rėmėsi utopine ideologija, ignoruojančia objektyvių procesų logiką, ekonominius visuomenės raidos dėsnius (vertės, materialinio suinteresuotumo, ekvivalentinių mainų), piniginius prekinis santykius, kaupimo ir vartojimo proporcijas [9, p. 6]. Buvo siekiama sukurti „naują pasaulį“, „naują žmogų“ – visa valstybės įtaka buvo panaudota jėga skiepyti asmenims mitais apipintą nomadinę³ sąmonę. Visos visuomenės modeliu ir kultūros kūrimo būdu „proletkultininkai“ laikė mechanizuotą kolektyvizmą, „gamyklą“, kurioje dirba anoniminių individų kolektyvas, paklūstantis normuotojams. Tai daug kuo priminė feodalinį darbo organizavimą, nes individas traktuojamas kaip socialinis automatas, skirtas kurti vi-

¹ Konfucijaus etika didžiausiomis socialinėmis vertybėmis skelbia hierarchiją ir sutarimą.

² Pradėta kurti Europos ekonominę erdvę be sienų. 1985 m. gruodžio mėn. Europos Parlamento deputato italo A. Spinello (*Spinelli*) iniciatyva žengiamas ryžtingas žingsnis – Europos Bendrijos dešimtukas priėmė susitarimą iki 1992 m. gruodžio 31 d. sukurti bendrą rinką. 1985 m. gruodžio 17 d. priimamas Suvestinis Europos aktas, nustatantis valstybių integraciją į vieningą Europą.

³ Žodis „nomadinis“ kilęs iš gr. *nomos* (kilm. *nomados*), reiškiančio – nesėslios piemenų, medžiotojų giminės gentys ar grupės. Pagrindinis nomadinės sąmonės bruožas matyti iš gyvenosenos būdo. Tai sekli, padrika, vienmatė gyvenama, neturinti istorinės atminties, nesuvokianti supančio pasaulio žmogiško reikšmingumo, neįsivaikanti atsakomybės už atliekamus veiksmus. Stoškus K. Nomadinė sąmonė // Tautos etosas. 1989. Nr. 1. P. 9.

suomenę, kurioje nebūsią individualaus asmens, o tik lygūs, sunorminti žingsniai, net jo emocijos turi būti matuojamos manometru ir taksometru“ [10, p. 9]

Suprantama, kad nužmoginimo ideologija, vertės dėsnių ignoravimas skatino ūkinę savivalę, laisvą manipuliaciją kainomis, iškreipė ekvivalentinius mainus, atskyrė konkretų vartojimą nuo gamybos – įtvirtino vartojimo lygiavą. Taigi **darbas liovėsi iš esmės buvęs diferencijuoto vartojimo kriterijumi, nustojo skatines asmenybės profesinį tobulėjimą**. Prekyba virto prekių skirstymu. Tikrovė vertė atrasti nuo viso to, kas ekonomiškai normalu, dėsninga, ir priprasti prie SSRS skelbiamos proletariato diktatūros⁴ doktrinos.

Proletariato diktatūros doktrina buvo priešinama socialinių grupių interesams, vertybėms, poreikiams. Suprantama, kad tokie santykiai turėjo būti palaikomi išorine prievarta. Iškilus prievartos būtinybei, turi būti sukurtas specialus institutas tai prievartai organizuoti ir vykdyti. Taip vietoj natūraliai besiformuojančios valstybės, visuomenės struktūros atsirado komandinė, administracinė sistema. Prievartos vyravimas buvo įteisintas atitinkamais socialinio bendrabūvio principais, pagrįstais utopine teorija, kad administraciniais metodais galima išspręsti visas iškilusias problemas. Buvo formuojama, rašo A. Vaišvila, mitologinė sąmonė, išpažįstanti administracinių metodų visagalybę ir prievartos subjekto išskirtinumą [9, p. 11]. Taigi pasitelkiant SSRS institucinę struktūrą ir didžiųjų valstybių nulemtą istorinį likimą ilgus dešimtmečius buvo formuojama viešoji nuomonė, smerkianti bet koki verslumą ir aukštinanti beatodairišką administracinį paklusnumą. Kaip teigia G. Babachinaitė, tokiomis sąlygomis gyvenęs „žmogus dažnai nesugeba išvengti, įvertinti ir suprasti (ir netgi pajusti) savo kaip piliečio ir žmogaus teisių pažeidimų, todėl negali ginti savo teisių“ [11, p. 5].

Dirbtinės kultūros kūrimas iškreipė valstybės, jos institucijų bei pareigūnų vaidmens sampratą. Valdyti čia reiškė viešpatauti, todėl sąvoka „tarnautojas“ buvo kategoriškai nepriimtina ir vartota reiškini atitinkanti kategorija „valdininkija“. Valdininkai gavo visus įgaliojimus nustatyti ir įgyvendinti viešąją tvarką remiantis neginčytina doktrina-modeliu, pagal kurį esą svarbiausia ne žmonių gerovė, o doktrinos grynumas. Doktriniškumas pavojingas tuo, kad jis leidžia sukeisti vietomis tikslą su priemonėmis, tapdamas tiesiogine technokratizmo, žmogiškųjų vertybių devalvavimo, jų socialinio išsigimimo priežastimi [9, p. 21]. Todėl per sovietinius dešimtmečius valdininkija susvetimėjo, nutolo nuo žmogaus ir visuomenės.

⁴ Sovietmečio literatūroje proletariatas – tai samdomų darbininkų, neturinčių gamybos priemonių, klasė. Proletariatas – tai visų jėgų, kovojančių prieš kapitalizmą, už socialistinę revoliuciją, už buržuazijos nuvertimą, už proletariato diktatūrą, už beklasę komunistinės visuomenės sukūrimą, „hegemonas“. Diktatūra (lot. *dictatura*) – niekuo neapribota, jokių įstatymų nevaržoma, jėga besiremianti valdžia, išreiškianti viešpataujančios klasės interesus. Proletariato diktatūra – proletariato valstybinė valdžia, įvesta revoliuciniu būdu nuvertus buržuazijos valdžią ir sulaužius buržuazinės valstybės aparatą (parengta pagal: Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Mintis, 1969 ir kitus to laikmečio šaltinius).

Vienas iš pagrindinių proletariato doktrinos siekių – sunaikinti privačią nuosavybę. Pagrindinis verslo žlugdymo būdas – nepakeliami mokesčiai. Kaip žinome, nepriklausomoje Lietuvoje žemė buvo privati valstiečių nuosavybė. Iš pradžių Lietuvos sovietintojai bandė įtikinti, kad kolektyvizacija turi daug pranašumų. Intensyvi agitacija didesnio poveikio nedarė, todėl 1948 m. prasidėjo ir per dvejus trejus metus prievarta buvo baigta žemės ūkio kolektyvizacija. Atsisakiusiems stoti į kolūkius buvo taikomi nepakeliami ir kasmet didinami mokesčiai. 1948 m. vidutinis mokestis vienam ūkiui buvo 546 rubliai. Tai buvo dideli pinigai, nes vidutinis darbininkų ir tarnautojų darbo užmokestis siekė vos 50 rublių. Be to, pinigai nebuvo vienintelė prievola. Ūkininkai veltui turėjo valstybei „pristatyti“ didelę dalį savo produkcijos: grūdų, bulvių, mėsos, pieno, šieno, vilnos, kiaušinių [12, p. 212]. Suprantama, kad pasibaigus kolektyvizacijai ūkininkai tapo retenybe, tačiau ir jiems išgyventi nebuvo lemta. 1952 m. Lietuvos ūkininkams („buožėms“) žemės ūkio mokestis, taip nurodo L. Truska, buvo nustatytas nuo 25 iki 35 tūkstančių rublių, nors pati jų valdomo turto vidutinė vertė siekė vos 2 tūkstančius rublių. Taigi turto mokestis 12–18 kartų viršijo turto vertę⁵.

Dar vienas aspektas, rodantis prievarta iškreipiamą tikrovės vaizdą, kai socialinė tvarka yra pakeičiama dirbtine tvarka, skirta doktrinai įgyvendinti. Socialinė tvarka, rašo A. Šakočius, – tai visuomenės vertybė, garantuojama tarptautinės teisės aktais ir užtikrinama nacionalinės teisės sistema [12, p. 28]. Jai palaikyti sukuriamos tam tikros institucijos ir institutai – valdymo sistema, kuri, žvelgiant iš teisinės demokratinės valstybės pozicijų, yra skirta sukurti palankias prielaidas žmogaus laisvai veiklai, jo verslumui plėtoti.

Deja, buvusioje SSRS socialinės tvarkos palaikymą reiškė viešpatavimas, grįstas proletariato diktatūra. Tai, gi valstybės vidaus tvarka buvo grįsta jėga besiremiančiu modeliu – doktrina. Tobulinti socialinių ekonominių gyvenimą reiškė užtikrinti doktrinos grynumą, veikti pagal vienintelį fatališkai teisingą modelį. Valdininkas, gavęs tarnybinius įgaliojimus, linkęs juos išsiaiškinti ne kaip teisę organizuoti ir koordinuoti, o kaip išimtinę teisę: kad jo nuomonė, jo sprendimai yra vieninteliai teisingi, visiems privalomi, kad jis į šias pareigas tik dėl to ir yra paskirtas, kad geriau už kitus supranta ir žino, ką daryti ir kaip daryti [9, p. 22]. Išėitų, kad visų kitų asmenų gebėjimai yra riboti, todėl jie geba tik vykdyti valdininkijos projektus. Todėl verslo poreikiai, jų siūlomi ekonomiškai naudingi projektai, kurie turėtų būti įgyvendinami bendromis pastangomis, doktrinos požiūriu yra nepriimtini arba nusikalstami.

Vertinant teisinės demokratinės valstybės požiūriu tai galima suprasti kaip sąmoningą visuomeninių santykių darnos trikdymą. Teisinės valstybės tikslas – siekti žmonių gerovės sukuriant ir taikant tam atitinkamas teises priemones. Užuoat kūrus viešojo administravimo modelį, kuris būtų skirtas žmonių gerovei kelti, buvo reikalaujama aukoti žmonių gerovės siekius dėl doktri-

nos, pagrįstos utopiniais idealais ir įteisintos neteisinais įstatymais. Tai reiškia, kad bet kokia iš viršaus nesanckionuota iniciatyva buvo prilyginama nusikalstamai veiklai, pažeidimui valdymo srityje. Žmonės buvo priversti laikytis taisyklės: kiekviena iniciatyva baudžiama. Doktrininis viešųjų santykių modelis, diegiamas išstus penkis dešimtmečius, visiškai paralyžiavo žmogaus iniciatyvumą, jo kūrybinių galių tobulėjimą, nes nomadinę sąmonę formuoja pats gyvenimo būdas. Bet, kaip rašo K. Stoškus, yra ir atvirkščia priklausomybė, nomadiška galvosena palengva sunomadina ir žmogaus gyvenimą. Sovietinio gyvenimo būdas pagal proletariato diktatūros doktrines nuostatas iki praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio jėga skiepijo dirbtinę tvarką – dirbtinai formavo savitą pasyvią kultūrą. Dirbtinės tvarkos parametrai yra kiti negu, pavyzdžiui, būdingi Lotynų Amerikos šalims, tačiau siekiant kurti vakarietišką gerovės valstybę pasekmės yra ne mažiau grėsmingos. Lietuvos verslumo problema vertintina ir platesniu aspektu. Šiandien Vakarų teisinės, moralinės vertybės, perimamos posocialistinių kraštų, dažnai patenka į kokybiškai kitą ekonominę, moralę aplinką. Todėl tos vertybės arba neveikia, arba įgauna kitą, nei tikėtasi, prasnę.

2. TEISINIŲ PROBLEMŲ TYRIMO TEORINIS MODELIS

Besibaigiant antrajam nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiui, vis dar vyksta sudėtinga visuomenės ir valstybės transformacija – perėjimas nuo autoritarinės „dirbtinės tvarkos“ sistemos prie demokratinės teisinės valstybės ir laisvos rinkos ekonomikos principų. Visi sutaria, kad teisė yra viena iš reikšmingiausių kultūros vertinimo parametru, daug lemiančių sprendžiant bendrabūvio, o kartu gerovės kūrimo problemas. Mokslininkai (G. Babachinaitė, D. Nazarovienė, J. Novogrodskienė, G. Valickas ir kt.) savo tyrimų duomenimis bei praktikos mokslinė analize pirmaisiais Nepriklausomybės metais pagrindė hipotezę, kad *sovietmečiu diegta iškreipta viešųjų santykių samprata turi didelį poveikį paplitusiam teisiniam nihilizmui*. Atsakymų į klausimus, kodėl tie patys įstatymai skirtingai veikia moderniose teisinėse valstybėse ir posovietinėse transformacinio laikotarpio šalyse ir kodėl toks sudėtingas perėjimas nuo vienos politinės teisinės tradicijos prie kitos, pasitelkdami kriminologijoje taikomus tyrimo metodus ieško teisės, psichologijos ir kitų sričių specialistai. Beje, ir šiuo metu šie klausimai išlieka atvira diskusijų tema praktikams ir tyrimo objektu mokslininkams [14, p. 20].

Kaip jau rašyta, pagal sovietmečiu susiformavusią praktiką visas socialines problemas bandyta spręsti voliuntaristiniais metodais nepaisant teisinių, ekonominių dėsnių, t. y. siekiama visuomeninių santykių problemas spręsti ne teise ir teisingumu, o jėga – fizine, psichologine prievarta ir smurtu. Žinoma, kad tokia kultūros dėsniams prieštaraujanti valstybės institucijų veikla reiškia nestabilią lyderių, politinių grupuočių padėtį visuomenėje. Mokslo literatūroje tai įvardijama kaip viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl mūsųose vis dar ignorojama teisinės valstybės įstatymo „*Iustitia est funda-*

⁵ Mokslas ir gyvenimas. 1988. Nr. 7. P. 2.

mentum regni“ pirmumo idėja. Reikia sutikti, kad iš sovietmečio paveldėtai nuostatai šių dienų sąlygoms gyvybingumą teikia pragmatiniai interesai sudaryti palankias veiklos sąlygas valstybės institucijoms, naudotis kuo didesne valdžia įstaigoms. Tai vienas iš reikšmingų parametru vertinant proletariato diktatūros doktrinos pasekmes sprendžiant šalies verslumo, gerovės kūrimo problemas.

G. Babachinaitė atliko teisininkų apklausą (1991 m.). Viena iš jos temų buvo teisinio nihilizmo priežastys. Mūsų manymu, tai gerai parengtas šio santykio tyrimo teorinis modelis. Panašiu modeliu remiasi ir A. Rauličkytė nagrinėdama požiūrį į teisę, jos principus, funkcijas Lietuvoje ir lygindama su padėtimi Vakarų šalyse. 1997 m. šiuos klausimus ji nagrinėjo remdamasi A. Podgoreckio, A. Lesterio, G. Bindmano, T. Arnoldo ir kitų autorių darbais. Turint omenyje siekį perimti Vakarų kultūros tradicijas, reikšminga tyrimo atspirtimi yra laikomi Vakarų valstybių analogiškų tyrimų duomenys. Analizuojant muitinės, kaip valstybės institucijos, santykius su verslo įmonėmis siekiama nustatyti tendencijas, t. y. koks Lietuvos teisininkų (prieš dešimtmetį) ir šių dienų pareigūnų ir verslininkų, turinčių teisinį išsilavinimą, požiūris į teisės funkcijas? Taigi šiuo žvalgybiniu tyrimu siekėme nustatyti dabartinę padėtį ir tendencijas.

Apklausoje dalyvavo 100 muitinės ir mokesčių institucijų pareigūnų, turinčių teisinį išsilavinimą, ir 100 verslo įmonių atstovų, turinčių arba teisinį išsilavinimą, arba nemažą teisinio darbo praktiką. Be to, prie anketos klausimų pateikti išsamūs paaiškinimai, o apklausa atlikta dalyvaujant tyrėjui. Apklausa anoniminė. Anonimiškumas buvo sąlyga, kad apklausiamieji sutiktų pasakyti savo nuomonę atvirai. Dėl ribotos darbo apimtys apklausai iš G. Babachinaitės ir kitų autorių taikyto apklausos modelio atrinkome tik nagrinėjami temai reikšmingus klausimus:

1. Kokia verslo įmonių ir valstybinių įstaigų teisinė padėtis valstybėje?
2. Kokios reikšmingiausios teisės funkcijos sprendžiant verslo įmonių ir valstybinių įstaigų bendradarbiavimo klausimus?
3. Kokios teisinio nihilizmo priežastys?

Tai uždari klausimai, detalizuoti išskiriant esminius aspektus. Be to, siūloma papildomai nurodyti, *su kokiais teisinio nihilizmo priežastimis, neįvardytomis lentelėje, Jums teko susidurti praktikoje?* Analizei atrinkta po 80 verslininkų ir pareigūnų anketų, atitinkančių visus keliamus reikalavimus. Visa statistika reiškiamą procentais: atsakymų į pirmą klausimą procentai išreiškia teigiamai atsakiusių respondentų dalį nuo bendro pareigūnų ar verslininkų skaičiaus; 2 ir 3 klausimo duomenys – tai susumuoti respondentų vertinimo balai, išreikšti procentais nuo galimo maksimalaus įvertinimo. Duomenų koreliacijoje statistiškai reikšmingi skirtumai ($p \leq 2.5$).

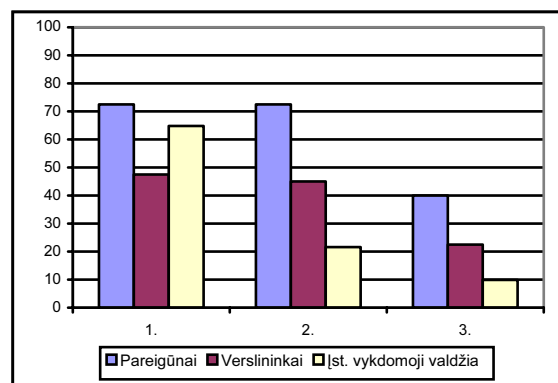
3. TEISĖS FUNKCIJOS IR LATENTINĖS GRĖSMĖS

Teisinės demokratinės valstybės tikslas – kad pilietis ir valstybė, visuomeniniai dariniai ir verslo įmonės

būtų lygiaverčiai valstybės partneriai, o įstatymai – priemonė kurti saugų bendrabūvį, sudaryti palankias sąlygas gerovei rasti. Teisinių idėjų įgyvendinimo demokratiškumo (pažangumo) visuomenėje ir valstybėje rodikliu yra laikoma žmogaus ir piliečio teisinė padėtis, teisinis jo statusas.

Sovietinės imperijos dirbtinės tvarkos skiriamasis bruožas – tai valstybės, visų valstybinės valdžios įstaigų, pareigūnų (valdininkų) prioritetas prieš žmogų, valstybės diktatas žmogui, konstitucinių žmogaus teisių ir laisvių teisminės gynybos sistemos silpnumas, o kai kuriais atvejais jos priešškumas piliečiams. Todėl svarbu nustatyti, *kaip Europos Sąjungos aplinkoje keičiasi Lietuvos valstybės tarnautojų požiūris į valstybės ir piliečio santykį, kokią piliečio teisinę padėtį pareigūnai ir verslininkai laiko valstybėje teisinga?*⁶

Mūsų tyrimo tikslas – nustatyti teisinės sąmonės, teisinės kultūros raidos tendencijas per pastaruosius 10 metų. Mokesčių, muitų įstaigų pareigūnų⁷ (toliau – pareigūnų) bei verslininkų paprašyta remiantis jų aplinkoje susiklosčiusia nuomone įvertinti tris pagrindines teisinės padėties charakteristikas (žr. 1 pav.). Duomenų analizė atlikta nesiskirstant respondentų į atskiras tyrimo grupes pagal jų biografinius (CV) ar kitus duomenis⁸. Siekiant nustatyti pareigūnų bei verslininkų teisinės sąmonės pokyčių tendencijas pateikta prof. G. Babachinaitės ir kitų mokslininkų rezultatų (žr. paveiksluose „Vykdomoji valdžia“), skelbtų prieš dešimtį metų, ir mūsų gautų statistikos duomenų koreliacija.

1 pav. Požiūris į teisinę piliečių padėtį

⁶ Šiuo klausimu 1997 m. tyrimus atliko G. Babachinaitė, J. Novagrockienė ir kt. ir gautus duomenis palygino su 1991 m. panašių tyrimų rezultatais. Mokslininkai analizavo tuometinės Lietuvos valdžios ir valdymo (vykdomosios valdžios) elito teisinės sąmonės problemas⁶. Atliktas tyrimas atskleidė, kad Lietuvoje išlieka labai žemas piliečio statuso valstybės atžvilgiu vertinimas. Tyrimų duomenys leido šiuos santykius vertinti kaip labai sudėtingus – tik kas dešimtas apklaustasis valstybės tarnautojas (vidutiniškai apie 9,5 proc.) sutiko, kad pilietis gali būti laikomas partneriu sprendžiant visus klausimus.

⁷ Pagal LR viešojo administravimo įstatymą muitinės pareigūnai ir mokesčių įstaigų tarnautojai priskiriami vykdomajai valdžiai, nes jie „praktiškai įgyvendina vykdomąją valdžią ar atskiras vykdomosios valdžios funkcijas“ (VAĮ 3.4 str.).

⁸ Anketose nurodyti visi reikalingi duomenys, darbo vieta, stažas ir kt.

Teisinės piliečių padėties charakteristikos, pa- vaizduotos paveiksle:

1. Piliečio ir valstybės santykis grindžiamas teise ir teisingumu;
2. Pilietis ir valstybė yra pavaldūs tik įstatymui;
3. Pilietis ir valstybė yra lygiaverčiai partneriai.

Remiantis duomenų analize galima teigti, kad **pareigūnai** visoms charakteristikoms skiria daug daugiau reikšmės negu verslui atstovaujantys respondentai. Be to, palyginti su 1997 m. tyrimų duomenimis, nustatyti teigiami **vykdomosios valdžios** požiūrio į teisės vaidmenį sprendžiant verslo klausimus pokyčiai. Apie 70 proc. **pareigūnų** mano, kad atitinkamų santykių reglamentavimas turi būti grindžiamas teise ir teisingumu bei įstatymo viršenybe ir kas ketvirtas–penktas apklaustasis pareigūnas yra įsitikinęs, kad jie savo tarnyboje su verslininkais bendrauja kaip su lygiaverčiais partneriais.

Mūsų tyrimo duomenimis, **verslininkai** savo teisinę padėtį vertina blogiau, tačiau ir ši statistika patvirtina požiūrio į savo teisės teigiamas tendencijas (žr. 1 pav.). Be to, galime daryti prielaidą, kad teisės viršenybę (*pilietis ir valstybė yra pavaldūs tik įstatymui*) ir teisingumą (*piliečio ir valstybės santykis grindžiamas teise ir teisingumu*) respondentai suvokia kaip lygiai reikšmingas ir vieną nuo kitos neatsiejamas teises charakteristikas.

Sprendžiant iš respondentų komentarų atsakymai į pirmąjį klausimą gali būti paveikti emocijų, vyraujančių jų veiklos aplinkoje, nes respondentų buvo prašyta išreikšti tose bendruomenėse susiformavusią nuomonę. Tačiau turint omeny ilgus dirbtinai skiepytos pasyvios kultūros dešimtmečius išlieka ir teisinės sąmonės latentinės grėsmės. Tiriant teisės funkcijų įgyvendinimą svarbu įvertinti latentines, arba užslėptas, teisinės sąmonės problemas. Teoriškai visos trys teisinės padėties charakteristikos (žr. 1 pav.) yra vienodai pažangios ir viena kitą papildančios. Praktinės padėties analizė rodo, kad visuomenėje populiarus įstatymo viršenybės principas mūsų sąlygomis gali kelti, jei jis būtų taikomas remiantis dirbtinės tvarkos nuostatomis, tam tikras grėsmes žmonių teisėms ir laisvėms. Pavyzdžiui, gali būti priimti įstatymai, įtvirtinantys totalitarines nuostatas, t. y. gali išskirtinai ginti atskiros socialinės grupės interesus, reguliuoti santykius, kuriuos reguliuoti netikslinga, ir taip pažeisti socialinę tvarką. Visiems žinoma, kad įstatymai yra labai dažnai taisomi, kad prieš dešimtmetį panašios priežastys paskatino Lietuvos verslininkus kurti savotišką „paprotingą teisę“, padedančią išvengti mokesčių naštos, „nepaisyti“ įstatymų. Žinoma, kad netinkamai tradicijai rastis reikalingos priežastys arba palankios aplinkybės, tačiau jas pašalinus socialinės deformacijos paprastai savaime neišnyksta.

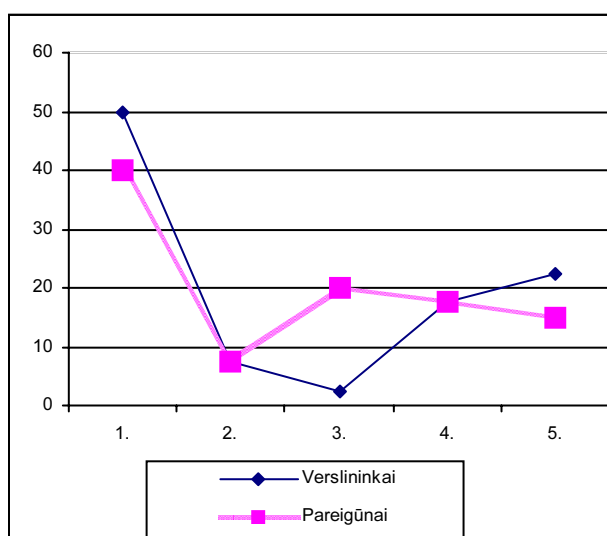
Santykiai, grindžiami teise ir teisingumu, taip pat gali turėti užslėptą grėsmę. Priežastis ta, kad teisingumo sąvoka yra grynai vertybinė. Teisingumas yra subjektyvus, santykinis ir kintantis santykių vertinimo kriterijus [15, p. 76]. Taigi teisingumu, labiau negu įstatymu, galima išgudrinti pasinaudoti visuomenės požiūriu nepateisinamais savanaudiškais tikslais. Pagaliau dar

daugiau subjektyvumo yra apibrėžiant „lygiaverčio partnerio“ sąvoką.

Norėdami objektyviai įvertinti padėtį, sužinoti respondentų asmeninę patirtį, paprašėme įvertinti teisinių charakteristikų reikšmę jų pačių praktikoje. Be to, buvo įvestos dvi papildomos charakteristikos, leidžiančios gauti daugiau patikimos informacijos apie teisinio santykio šalių lygiateisę partnerystę sprendžiant verslo problemas, t. y.:

- verslo įmonės verslininkai „visada teisūs“;
- valstybės įstaigos, pareigūnai „visada teisūs“.

Tyrimu siekta nustatyti, ar subjektams bendraujant pažeidžiamas jų teisingumo jausmas (teisingumo suvokimas). Savo atsakymuose respondentai nurodė, kuri iš pateiktų charakteristikų labiausiai atitinka jų praktinę patirtį (žr. 2 pav.). Šie duomenys nuo pirmųjų skiriasi iš esmės: apibendrinta nuomonė (pateikta 1 pav.) ir asmeninė patirtis (pateikta 2 pav.) yra skirtingos.

2 pav. Muitinės ir verslo santykių teisinė charakteristika

Teisinių charakteristikų reikšmė praktikoje

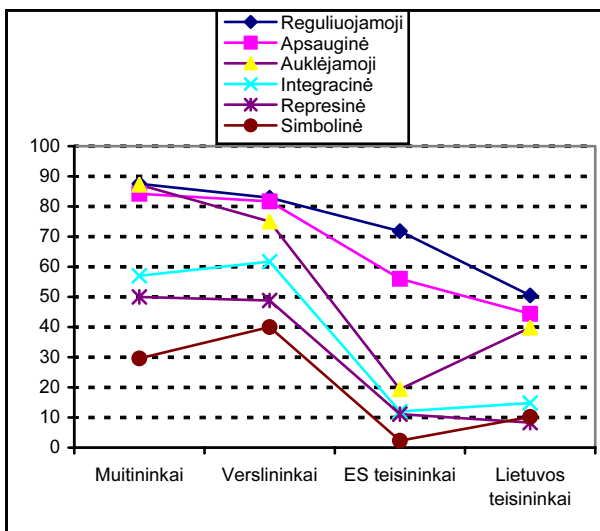
1. Visi juridiniai ir fiziniai asmenys vienodai pavaldūs tik įstatymui.
2. Verslo įmonių ir valstybinių įstaigų santykis grindžiamas teise ir teisingumu.
3. Verslo įmonės ir valstybės įstaigos yra lygiavertės partnerės.
4. Verslo įmonės, verslininkai „visada teisūs“.
5. Valstybės įstaigos, pareigūnai „visada teisūs“.

Daugeliu klausimų respondentai praktinę padėtį vertina gana panašiai. Didžiausias nuomonių skirtumas nustatytas vertinant verslo įmonių ir valstybės įstaigų partnerystės lygiateisiškumą. Kas penktas muitinės pareigūnas (20 proc.) teigia, kad savo veikloje verslą (verslininkus) laiko lygiateisiais partneriais, o dalykiniuose santykiuose su pareigūnais lygiateisiai jaučiasi tik trys verslininkai iš 80 dalyvavusių tyrime (žr. 2 pav.).

Kitas klausimas rodo teisinių moralinių vertybių deformaciją: kas penktas (apie 20 proc.) respondentas savo praktinėje veikloje susiduria su privilegijuotais asmenimis, kurie „visada teisūs“. Tai reiškia, kad šiems asmenims galioja savita teisė ir teisingumas. Be to, išryškėjo priešingos tendencijos vertinant teisės ir teisingumo reikšmę privačiame versle: labai sureikšmintą įstatymų galia (40–50 proc.) ir labai pažeidžiamas atrodo teisės ir teisingumo santykis (7,5 proc.). Tai duomenys, reikalaujantys išsamesnio tyrimo, nes pagal Vakarų standartus teisės ir teisingumo vaidmuo sprendžiant verslo klausimus Lietuvoje turėtų keistis iš esmės.

4. TEISĖS FUNKCIJŲ SAMPRATOS SKIRTUMAI VAKARŲ ŠALYSE IR LIETUVOJE

Reikia pripažinti, kad atsakymai į ankstesnius klausimus patvirtina prielaidą, jog dirbtinės tvarkos standartai turėjo gana didelį neigiamą poveikį Lietuvos žmonių teisei sąmonei. Dar labiau tai paryškina atsakymai į klausimą, *kokios reikšmingiausios teisės funkcijos sprendžiant verslo įmonių ir valstybinių įstaigų bendradarbiavimo klausimus?* Mūsų tyrimo duomenys palyginti su ES (Europos Sąjungos) teisininkų analogiško tyrimo statistika (žr. 3 pav.).

3 pav. Požiūris į teisės funkcijas

Čia itin skirtingi duomenys, reiškiantys kitų Vakarų šalių ir Lietuvos teisininkų požiūrį į **auklėjamąją** teisės funkciją. Vakarietiškoje tradicijoje jai teikiama tris keturis kartus mažesnė reikšmė už reguliuojamąją ir apsauginę. Lietuvos teisininkai (1997 m. duomenimis) šią funkciją labai sureikšmino ir beveik prilygino reguliuojamajai ir apsauginei.

Mūsų apklausos duomenimis, pareigūnai taip pat šias tris teisės funkcijas laiko vienodai reikšmingomis. Panašūs ir verslininkų tyrimo duomenys. Peršasi išvada, kad per praėjusį dešimtmetį požiūris į teisę pasikeitė labai mažai. Galime daryti prielaidą, kad ši nuostata yra

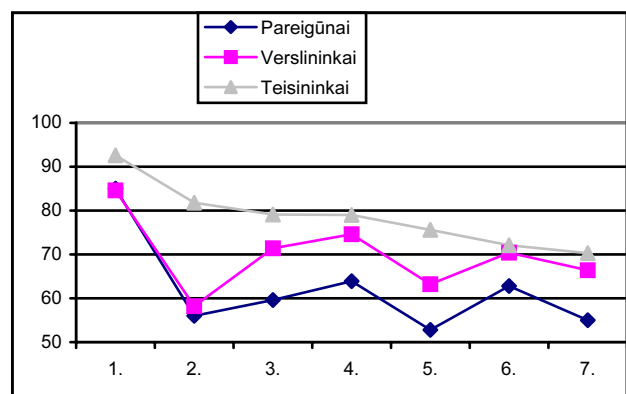
paveldėta iš ankstesnės sovietinės teisės tradicijos, kai visa baudžiamoji politika buvo grįsta prevencijos teorija (visos teisinės represinės priemonės taikomos perauklėti vadinamiesiems „*antisocialistiniams elementams*“). Tyrimas yra per mažos apimties, kad būtų galima daryti apibendrintas išvadas, tačiau akivaizdu, jog teisės auklėjamojo vaidmens perdėtas sureikšminimas pareigūnams gali būti didelis trukdis bendradarbiauti su verslininkais. Pareigūnas vis dar jaučiasi valdžia ir asmeniškai atsakingas už „neprotingai besielgiančius“ verslininkus.

Atskirai tyrinėti reikėtų požiūrį į **integracinę, represinę, simbolinę** teisės funkcijas. Šioms funkcijoms Vakarų tradicijoje skiriama visiškai nedaug reikšmės (iki 10 proc.). Lietuvos teisininkai šių funkcijų reikšmę vertino apie 15 proc. Tuo tarpu šių dienų pareigūnai, ir ypač verslininkai, jų reikšmę vertino apie 50 proc. (žr. 3 pav.). Tai dar viena tema, reikalaujanti išsamios mokslinės analizės, nes skirtingi ES šalių narių požiūriai į teisę būtų didelis kliuvinys įveikiant laikmečio iššūkius.

5. PAGRINDINĖS TEISĖS PAŽEIDIMŲ PRIEŽASTYS

Teisinis nihilizmas pasireškia teisės ir teisėtumo nepaisymu, įstatymo reguliuojamojo vaidmens neįvertinimu. Teisės teorijos literatūroje (A. Vaišvila, S. Vansevičius ir kt.) rašoma, kad teisinis nihilizmas yra visuomenės politinės minties kryptis, neigianti socialinę bei asmeninę teisės vertę ir laikanti teisę menku visuomeninių santykių reguliavimo metodu. Taigi teisinio nihilizmo tyrimo duomenys gali būti laikomi patikimu argumentu darant apibendrintas išvadas teisinės sąmonės klausimais.

Atsakius į pirmuosius anketos klausimus respondentams buvo pateiktas klausimas, *kokios teisinio nihilizmo priežastys?* Klausimyne buvo pateikti 7 atsakymai bei, neradusiems tinkamo, siūlymas užrašyti savo atsakymą. Papildomų įrašų beveik nebuvo, o užrašytieji – labai panašūs į pateiktuosius klausimyne (žr. 4 pav.).

4 pav. Teisinės problemos

Teisinės problemos:

1. Teisinių aktų gausumas, jų netobulumas.
2. Teisinių aktų kolizijos.

3. Nėra piliečio asmenybės laisvės apsaugos teisinio mechanizmo.
4. Iškreiptas dorovės, teisingumo, teisėtumo supratimas.
5. Šališkai taikomos teisinės normos.
6. Labai subjektyvi teisinė praktika.
7. „Telefoninė teisė“.

Taigi atliktos apklausos duomenys leidžia teigti, kad pirmiaisiais Nepriklausomybės metais teisės nebuvo paisoma dėl daugelio priežasčių. Remiantis darbe atlikta literatūros bei tyrimo duomenų analize galima daryti prielaidą, kad iš dalies tai buvo totalitarinės valdymo sistemos pasekmė. Reikėjo pradėti kurti teisinę, demokratinę valstybę, formuojant visiškai kitą požiūrį į visuomeninių santykių reglamentavimą. Dešimtmečius nebuvo orientacijos ar net galimybės orientuotis į savanorišką nustatytos tvarkos laikymąsi (tokios tvarkos laikymasis, rašo A. Vaišvila, kėlė pavojų paties besilaikančiojo egzistencijai arba jo doroviniams principams), todėl turėjo suvežėti nepasitikėjimas ir įtarumas, netolerancija kitaip mąstančiam ir gyvenančiam žmogui.

Mūsų tyrimo duomenys leidžia teigti: teisinio nihilizmo problemos išlieka, tačiau nūdienos padėtis yra kiek pasikeitusi, ir jo priežasčių sąrašas (žr. 4 pav.) pagal jų reikšmę skatinant teisinį nihilizmą turėtų būti sudarytas šiek tiek kitokia tvarka negu prieš dešimtmetį.

IŠVADOS

Visuomenės verslumas yra jos ekonominės kultūros dalis. Kultūros tradicijos nėra perduodamos genetiškai, o yra sąmoningai arba nesąmoningai formuojamos ir gali turėti lemiamą poveikį kuriant gerovę. Teisinis nihilizmas yra viena iškreiptos teisinės sąmonės formų. Straipsniu siekiama atkreipti skaitytojų dėmesį į sovietmečiu formuotų tradicijų poveikį plėtojant verslininkų ir muitinės, kitų mokesčių įstaigų pareigūnų bendradarbiavimą kuriant žmonių gerovę. Remiantis tyrimų duomenimis galima daryti keletą išvadų:

* teisinės sąmonės problemų tyrimas yra labai sudėtingas, reikalaujantis nuoseklumo ir dėmesingumo aplinkybių visumai ir kiekvienai iš jų atskirai. Be to, labai svarbu įvertinti latentines problemas, nes pateiktos teisinės charakteristikos gali būti traktuojamos subjektyviai, remiantis „dirbtinės tvarkos“ nuostatomis;

* palyginus Vakarų šalių ir Lietuvos atitinkamų socialinių grupių apklausos duomenis pastebimas itin didelis požiūrio į teisės funkcijas skirtumas. Lietuvos teisininkai (dirbantys teisės srityje) ypač sureikšmina jos auklėjamąją funkciją. Tai iškreipia teisės socialinį vaidmenį. Verslininkų ir pareigūnų santykiai yra veikiami ilgus metus diegtos teisės prevencinės funkcijos absoliutinimo tradicijos, pabrėžusios išskirtinį pareigūnų (valstybės tarnautojų) socialinį vaidmenį;

* nors pastebimi teigiami poslinkiai, tačiau išlieka latentinė grėsmė bandyti visus klausimus spręsti vien teisinėmis priemonėmis, atsiribojant nuo kitų (ekonominių, moralinių, vadybinių ir t. t.) priemonių.

Kuriant ir plėtojant vakarietiškos kultūros tradicijas esminis klausimas, ar keičiasi ir kokia kryptimi keičiasi

visuomenės mąstymas, ar galime prognozuoti demokratiškos valstybės, visuomenės raidos tendencijas, skatinančias perimti Europos Sąjungos valstybių senbuvio bendrabūvio organizavimo ir gerovės kūrimo tradicijas? Nepakeitus požiūrio į verslumą, perfrazuojant A. Wildavskio mintį, neatsiras stebuklingojo visrakčio, padėsiančio atidaryti duris į visų siekiamą gerovę.

LITERATŪRA

1. **Leonas P.** Teisės enciklopedija. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931.
2. **Rudzkienė V., Jasinavičius R.** Ekonomikos modeliai viešajam administravimui tobulinti // *Viešasis administravimas*. 2006 1(9).
3. **Maceina A.** Raštai. – Vilnius: Mintis, 1991. T. I.
4. **Olinas W.** On Brand. Prekės ženklai. – Vilnius: Mūsų knyga, 2006.
5. **Rangel C.** The Latin Americans. – Orlando, 1977.
6. **Foster G.** Culture and Conquest. – New York, 1960.
7. **Stokes B.** Mexican Momentum // *National Journal*, June 20, 1987.
8. **Wildavsky A.** Choosing Preferences by Constructing Institutions: A Cultural Theory of Preference Formation // *American Political Science Review*. Nr. 81. March, 1987.
9. **Vaišvila A.** Lietuva ir asmenybė kryžkelėje. – Vilnius: LMKI, 1992.
10. **Stoškus K.** Nomadinė sąmonė // *Tautos etosas*. 1989. Nr. 1.
11. **Babachinaitė G.** Lietuvos teisininkų viešoji nuomonė (Valstybės ir teisės problemos). – Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 1993.
12. **Truska L.** Skaudi praradimų kaina // *Naujas požiūris į Lietuvos istoriją*. – Vilnius: Šviesa, 1989.
13. **Šakočius A.** Kova su netvarka įgyvendinant bendruomenės teisėtumą. – Vilnius: LTU, 2000.
14. **Nazarovienė D.** Legal culture post-soviet Lithuanian society: social-cultural analysis of self-defense. *Daktaro disertacijos santrauka*. – Kaunas: KTU, 2004.
15. **Babachinaitė G., Novagrockienė J., Rauličkytė A., Valickas G.** Lietuvos valdžios elito sąmonės ir savimonės ypatumai. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
16. **Turner C.** Veskite į sėkmę. Kaip sukurti verslias organizacijas. – Vilnius: Baltos lankos, 2005.

IMPACT OF LEGAL NIHILISM ON ENTERPRISING IN LITHUANIA

Alfonsas Laurinavičius*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The goal of this article is to spotlight legal, economical problems of nurturing of entrepreneurship culture in Lithuania. Lithuanian thinkers of the interwar raised the idea that "we are not in love with our country because too long we were forced to hate a foreign country". That is why a state was contrasted with creating of welfare for people. In Soviet times, a notion of coexistence was based on artificial order, "dictatorship of proletariat", which even more distorted culture of co-

* Mykolas Romeris University, Faculty of economics and finance management, assoc. prof. dr. of the Customs activities Department.

existence of Lithuanian people, undercut confidence in the state and in other social values. Strained doctrinaire thinking formed traditions unacceptable for the democratic world. Until now it remains a significant object for research in creating a legal and democratic state of Lithuania, an enterprising society, which is determined to apply free market methods to regulate its economy.

It is scientifically proved that cultural traditions are consciously or unconsciously formed and can have a decisive impact on human relations; however, they can not be genetically transferred. Due to this in the democratic world their development is submitted to a society's will. The article suggests a presumption, based on theoretical sources and data of social research, that without having conquered appositive cultural manifestations in the democratic coexistence it is impossible to create the enterprising society. Forceful actions can be targeted to solve concrete problems. One of such is nihilism in the law. This presumption is attempted to be proved by data of sociological research which reveal circumstances and reasons for nihilism in the law to emerge.

The article substantiates the idea that enterprising of the society is a part of its legal economical culture. Nihilism in law is a form of distorted legal consciousness. The article attempts to pay readers attention to concrete sequences of traditions formed in the Soviet era – a negative impact in developing cooperation between entrepreneurs and custom or other tax institutions officers in solving legal economical questions. On the basis of research data several conclusions have been made:

- Examination of problems of legal consciousness is very complicated and requires consistency and attention to both the totality of circumstances and to every single of them. Moreover, it is very important to

evaluate latent problems because provided legal characteristics can be treated subjectively on the basis of doctrinaire way of thinking and notions of artificial order which had been engrained for long decades.

- Having compared data of inquiry of social groups in Western countries and those in Lithuania an obvious difference in attitudes towards legal functions can be observed. Lawyers in Lithuania (working in the law field) particularly stress educational function. This distorts a social role of the law. Relations between entrepreneurs and officers are affected by a legal tradition that had been implanted for long years and which had stressed an absolute preventive function of responsibility and punishment underlining social role of officers (public servants).
- Despite noticeable positive changes in development of traditions of democratic coexistence and enterprising, a latent threat remains in trying to solve all questions merely by legal means and to dissociate from all other (economy, morals, management, etc.).

When creating and developing Western traditions, the essential question is, if the way of societal thinking is changing and towards what direction; can we forecast tendencies of democratic state and society which encourage absorbing traditions from senior European Union member states to organise coexistence and create welfare. A magic passkey that would open the door to so desirable welfare will not turn up without changes in attitudes towards enterprising.

Keywords: entrepreneur, entrepreneurship, officer, welfare, nihilism in the law.